दृढ़तरमुपायमपश्यतो महानुद्वेग एव प्रत्यवीजम्" मधुसू०

धर्मगुप् त्रि० धर्मं गोपायति गुप–आयाभावपक्षे क्विप् ६त०। १धर्मरक्षके २विष्णौ पु० "धर्मगुप् धर्मकृत् धर्मी" विष्णुस०। "धर्मसंरक्षणार्थाय सम्भवामि युगे युगे" गीतायां स्वस्य धर्मरक्षार्थमाविर्भावस्योक्तेस्तस्य तथात्वम्।

धर्मघट पु० धर्मार्थं देयो घटः। सौरवैशाखे प्रत्यहं धर्मार्थं दीयमाने गन्धोदकभोज्यादिसहिते घटे। तद्विधानादि भविष्यपु० उक्तं यथा "विनिष्क्रान्ते ततश्चैत्रे यदा मेषगतो रविः। दोषादिरहिते काले चतुर्वर्षं समाचरेत्। तत्र नित्यं घटं दद्यात् मासमेकं सभोज्यकम्। चन्दनेन समालिप्तं दक्षिणादिभिरन्वितम्। व्रतमेतत् समाकृत्यात् यावत् वर्षचतुष्टयम्"। इदन्तु व्रतरूपं दानम्। हेमाद्रिदानखण्डे तु अन्यविधं धर्माख्यघटस्य दानमुक्तं यथा "अथ धर्मघटदानमाह विष्णुः "शीतलेन सुगन्धेन वारिणा पूरितं घटम्। शुक्लचन्दनदिग्धाङ्गं पुष्पदामोपशोभितम्। दध्योदनयुतं कुर्याच्छरावं तस्य चोपरि। उपानच्छत्रसंयुक्तं धर्माख्यं कल्पयेद्घटम्। पुष्पाक्षतं गृहीत्वा तु इमं मन्त्रमुदीरयेत्। ओं नमो विष्णुरूपाय नमः सागरसम्भव!। अपांपूर्णोदराशान्तं दुःखसंसारसागरात्। उदकुम्भो मया दत्तो ग्रीष्मे काले दिने दिने। उदकुम्भप्रदानेन प्रीयतां मधुसूदनः"। भविष्योत्तरे "प्रत्यहं धर्मघटको वस्त्रसंवेष्टिताननः। ब्राह्मणस्य गृहे नेयः शीतामलजलः शुचिः। वसन्तग्रीष्मयोर्मध्ये यः पानीयं प्रयच्छति। पले पले सुवर्णस्य फलमाप्नोति मानवः। मार्गशीर्षात् समारभ्य उदकुम्भन्तु यः क्षिपेत्। दिने दिने सहस्रस्य गवां पुण्यफलं लभेत्। तस्योद्यापनं कार्यं मासि मासि नरोत्तम। मण्डकावेष्टकाभिश्च पक्वान्नैः सार्वकामिकैः। उद्दिश्य शङ्करं विष्णुं ब्रह्माणमथ वा पितॄन्। सतिलं प्रोक्षयित्वा तु मन्त्रेणानेन मानवः। एष धर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः। अस्य प्रदानात् सततं मम सन्तु मनोरथाः। अनेन विधिना यस्तु धर्मकुम्भं प्रयच्छति। वसन्ते ग्रीष्मसमये प्रपादानफलं लभेत्। प्रपादानफलं सोऽपि प्राप्नोतीह न संशयः"। एतत् परमेव "दद्युर्धर्मघटांश्चापि सुगन्धोदकपूरितान्" काशीख० १२ अ० वचनम्। धर्मकुम्भादयोऽप्यत्र।

धर्मचक्र न० ६त०। धर्मसमूहे। "ग्रीष्मे च विहितं राज्ञे धर्मचक्रमवर्त्तत" भा० आ० १०९ अ०। "यत्र पूर्वाभिसर्गे वै धर्मचक्रं प्रवर्त्तितम्" भा० शा० १५७ अ०। धर्मस्य चक्रं यत्र। २बुद्धे पु० त्रिका०।

धर्मचक्रभृत् पु० धर्मचक्रं बिभर्त्ति भृ–क्विप् तुक्। १जिने धर्मणः २धर्मसमूहधारके त्रि०।

धर्मचारिन् त्रि० धर्मं तत्साधनकर्म चरति चर–णिनि ६त०। १धर्मसाधनकर्मकारके। "स चेत् स्वयं कर्मसु धर्मचारिणां त्वमन्तरायो भवसि च्युतो विधिः" रघुः। स्त्रियां ङीप्। सा च २शुद्धधर्मकारिण्यां जायायां शब्दरत्ना०। "ज्येष्ठायां धर्मचारिण्यां मांहिष्ठ्यां गर्भमादधे" भा० व० २९ अ०। [हेमच०।

धर्मचिन्तन न० चिन्ति–भावे ल्युट् ६त०। धर्मस्य चिन्तायां

धर्मचिन्ता स्त्री चिन्ति–भावे अ ६त०। धर्मस्य चिन्तने उपाधौ अमरः।

धर्मज पु० धर्मार्थं जायते जन–ड। १औरसे प्रथमे पुत्रे "यस्मिन्नृणं सन्नयति येन चानन्त्यमश्नुते। स एव धर्मजः पुत्रः कामजानितरान् विदुः" मनुः। धर्मात् जायते जन–ड। २धर्मपुत्रे युधिष्ठिरे। "एवं सञ्चिन्त्य भगवान् स्वराज्ये स्वाप्य धर्मजम्। नन्दयामास हृद्वदः साधूनां वर्त्म दर्शयन्" भाग० ३।२। १७। युधिष्ठिरस्य धर्मतो जन्मकथा भा० आ० १२३अ०। "संवत्सरधृते गर्भे गान्धार्यां जनमेजय!। आह्वयामास वै कुन्ती गर्भार्थं धर्ममच्युतम्। सा वह्निं स्मरिता देवी धर्मायोपजहार ह। जजाप विधिवज्जप्यं दत्तं दुर्वाससा पुरा। आजगाम ततो देवो धर्मो गन्धवहात्ततः। विमाने सूर्यसङ्काशे कुन्ती यत्र जपस्थिता। विहस्य तां ततो ब्रूयाः कुन्ति! किन्ते ददाम्यहम्। सा तं विहसमानाऽपि पुत्रं देह्यब्रवीदिदम्। संयुक्ता सा हि धर्मेण योगमूर्त्तिधरेण ह। लेभे पुत्रं वरारोहा सर्वप्राणभृतां हितम्। ऐन्द्रे १८ चन्द्रसमायुक्ते मुहूर्ते ऽभिजितेऽष्टमे। दिवामध्यगते सूर्ये तिथौ पूर्णेऽतिपूजिते। सम्भृतयशसं कुन्ती सुषाव प्रवरं सुतम्। जातमात्रे सुते तस्मिन् वागुवाचा शरीरिणी। एष धर्मभृतां श्रेष्ठो भविष्यति नरोत्तमः। विक्रान्तः सत्यवाक् चैव राजा पृथ्व्यां भविष्यति। युधिष्ठिर इति ख्यातः पाण्डोः प्रथमजः सुतः"। ३बुद्धभेदे ४दिव्यभेदे न० घटशब्दे दृश्यम्। ५धर्मतो जातमात्रे त्रि०। ६नरनारायणयोः पु० द्वि० व०। धर्मशब्दे तयोर्मूर्त्तिरूपधर्मपत्नीजन्मकथा दृश्या।